

РОЛЬ АФІКСАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ДЕРИВАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються зміни в системі словотвору сучасної англійської мови шляхом виявлення процесів переорієнтації моделей з урахуванням когнітивної специфіки дії таких механізмів, як «лексикалізація морфем» та «морфемізація лексем».

Ключові слова: афіксальні елементи, афіксація, когнітивні механізми, лексикалізація морфем, морфемізація лексем.

Чумак Л.М. Роль аффиксальных элементов в деривационной системе современного английского языка. В статье рассматриваются изменения в системе словообразования современного английского языка посредством выявления процессов переориентации моделей с учетом когнитивной специфики действия таких механизмов, как «лексикализация морфем» и «морфемизация лексем».

Ключевые слова: аффиксальные элементы, аффиксация, когнитивные механизмы, лексикализация морфем, морфемизация лексем.

Chumak L.M. The role of affixal elements in the derivative system of modern English. The article discusses the changes in the word-formation system of modern English by identifying the processes of model reorientation with account of the specifics of such cognitive mechanisms as “lexicalization of morphemes” and morphemization of lexemes”.

Key words: affixal elements, affixation, cognitive mechanisms, lexicalization of morphemes, morphemization of lexemes.

Невідповідність між існуючим станом мови та постійно виникаючими в об'єктивному світі новими явищами, реаліями, думками, які потребують найменування, зумовлюють появу інновацій, які призводять до змін, що супроводжують розвиток мови. Усі причини мовних змін зводяться, як правило, до двох основних типів: дії позамовних процесів, результатом чого є суспільні та мовні контакти, та внутрішніх мовних чинників, що виявляються у системній організації мови, взаємозалежності її елементів [Колоїз Ж.В. 2007; Сідельніков В.П., Сушинська І.М. 2003; Стишов О.А. 2003]. Рушійні сили мовного та позамовного впливу у сукупності характеризують процес розвитку сучасної англійської мови та її дериваційної системи. Поява нових одиниць відбувається внаслідок різноманітних номінативних процесів з одного боку та словотвірних – з іншого. В останні роки мовні зміни все частіше виявляються на основі процесу переорієнтації моделі мовних одиниць, що і зумовлює актуальність теми даного дослідження.

Метою нашої роботи є виявлення тенденцій та встановлення динаміки розвитку сучасної англійської мови на словотвірному рівні, що відбуваються завдяки афіксальному способу деривації. Відповідно до поставленої мети було окреслено таке коло **завдань**: встановити й обґрунтувати лінгвокогнітивні засади функціональних змін у сучасній англійській мові; виявити й описати зміни у дериваційному потенціалі англійської мови.

Об'єктом дослідження є особливості афіксальної деривації у сучасній англійській мові.

Предметом вивчення виступають структурні, семантичні та когнітивні особливості функціонування афіксальних елементів у сучасній англійській мові.

У сучасному мовознавстві закономірності мовної еволюції досліджуються як у вітчизняних, так і зарубіжних наукових колах у зв'язку з розглядом низки питань, пов'язаних з проблемою рівневої організації структурних одиниць мови (М.В. Белозьоров; О.Л. Гармаш; С.М. Єнікєєва; Ю.А. Зацний, Р.К. Махачашвілі; К. Палмер; В.І. Теркулов; М.Г. Шкуропацька).

Предметом наукового пошуку були й когнітивні особливості різних видів лексичних інновацій (І.В. Андрусак; М.М. Болдирев; О.С. Кубрякова; А.Е. Левицький; О.Р. Круглій; О.М. Позднякова; М.М. Полюжин; О.П. Шишліна). Способи оформлення змісту та вираження думок у мові розглядаються паралельно з дериваційними процесами, оскільки словотворчі компоненти, як й інші мовні одиниці, є носіями, засобом збереження та передачі певної інформації.

Дериваційний принцип реалізується у мові як фундаментальний спосіб зображення нового на основі первинного матеріалу, оскільки будь-що нове є реалізацією дериваційно-мотиваційного потенціалу, носієм якого є будь-яка одиниця мовної системи [Грещук В.В. 2009, с. 133; Шкуропацькая М.Г. 2003, с. 33]. Саме тому творення нових одиниць передбачає використання попереднього досвіду людини про певні моделі мовної репрезентації знання. Схожі концептуальні структури втілюються в однакових мовних формах, чому, як відомо, активно сприяють механізми образно-асоціативного способу мислення, принципи аналогії, тотожності, опозиції, меліорації, асиміляції, акцентування, понятійної компресії, деталізації тощо (Ю.А. Зацний; О.С. Кубрякова.; А.Е. Левицький; О.О. Селіванова; О.П. Шишліна).

Системний характер словотворчих моделей мови визначає цілісне дослідження системних зв'язків, закономірностей розвитку та функціонування мови. Процес деривації має дві сторони – суто мовну і ментальну, тобто реалізує водночас різноманітні мовні та когнітивні механізми [Полюжин М.М. 1999, с. 151; Тропина О.А. 1998, с. 147]. У словотвірній структурі слова відбивається не лише семантичне відношення похідного та твірного, не лише сполучуваність одних словотворчих елементів з іншими, а й структура мовної картини світу, що відображає об'єктивну дійсність.

Аналіз досліджень механізмів утворення мовних інновацій у сучасній англійській мові, вказує на афіксацію як один з найдинамічніших способів словотвору. Словотвірна система англійської мови оперує не тільки словотворчими засобами мови (формантами), а також і похідними словами, чим і підтверджуються випадки вторинної номінації. Наприклад, у сучасній англійській мові такі елементи, як-то *-free*, *-friendly*, *-person*, *-something* широко застосовуються у створенні похідних.

У свідомості носіїв англійської мови словотворчі елементи «на ментальному рівні відбивають діалектичні зв'язки зі складовими одиницями інших рівнів мовної системи, <...> і виступають як значущі об'єктивні складники мовної картини світу» [Гармаш О.Л. 2011, с. 44]. Словотворчі елементи містять у своїй структурі й когнітивну відсильну частину, що формує формальну частину, яка відображає ту операцію, в результаті якої було утворено похідне слово, і її пізнавальні наслідки.

Серед інновативів англійської мови все частіше з'являються нові мовні знаки, що функціонують у не властивих для них формах. Таке явище трансформації «пов'язується з утворенням «варіантів» існуючих в мові одиниць спілкування» [Гармаш О.Л. 2011, с. 124] і термінологічно визначається як приклад «морфемізації вільних форм» [Заботкина В.И. 1989, с.106], «функціональної переорієнтації номінативних одиниць» [Левицький А.Е. 1999], «різнорівневої омонімії» [Зацний Ю.А. 1999, с. 76], «афіксалізації лексичних одиниць» [Зацный Ю.А. 2000, с. 12], «функціональної омонімії» [Єнікеєва С.М. 2003, с. 67], «семантично-функціонального переродження лексичної одиниці» [Махачашвілі Р.К. 2008, с. 49], «функціональної варіативної деривації» [Гармаш О.Л. 2011, с. 124].

Лексичні одиниці, становлять основну словотвірну базу в дериваційних процесах. Створення нових, вторинних лексичних одиниць розкриває специфіку положення про «внутрішні» (інтрасистемні) аспекти дослідження лексико-дериваційної підсистеми у загальній мовній системі. Компоненти складних слів як вільні морфемі, з характерною здатністю регулярно відтворюватися за моделями мови, розглядаються як зв'язані морфемі, тобто «словотворчі елементи», «афіксальні елементи», «дериваційні елементи» [Гармаш О.Л. 2009, с. 95].

Процес переходу повнозначних слів у словотворчі форманти та виконання ними словотвірної функції відбувається поетапно. Когнітивна структура похідного слова співвідноситься з конкретною словотвірною моделлю, яка й організовує її, розкриває когнітивну інформацію. Отримана інформація осмислюється, перетворюється та реконструюється в її ментальну репрезентацію, концепт, який отримує певну звукову або / і графічну оболонку. Виділений концепт не сприймається ізольовано, а з відповідним оточенням, з іншими ситуативно пов'язаними з ним концептами. Надалі здійснюється перетворення складного концепту в однослівну номінацію.

У свідомості носіїв мови відбувається певна переорієнтація моделі коли, наприклад, лексична одиниця *intensive* – «інтенсивний», «напружений» починає функціонувати як словотворчий елемент з характерними для нього

ознаками, і реалізацією афіксальних функцій. Елемент *-intensive* з'явився у ході морфологізації лексеми, чому сприяли процеси словоскладання. Цей константний компонент, що зустрічається у ряді номінацій, демонструє використання дії аналогії до конкретного попереднього утворення з точки зору способу мислення. Елемент *-intensive* представляється в узагальненому значенні, і афіксальні похідні стають типовими для більшості носіїв англійської мови, наприклад:

*“Cameron's early green investment rhetoric has given way to spin about building roads, easing the fuel bills of **energy-intensive** industry and holding down fuel prices.”* (The Guardian, November 8, 2011);

*“The other aspect is that companies can reduce their dependence on the **cost-intensive** Swiss home market.”* (The Wall Street Journal, July 18, 2011);

*“Market forces prevail, but the government clearly has its hands on the steering wheel and its feet on the gas pedal and brakes — especially in **information-intensive** industries like Internet search.”* (Newsweek, January 14, 2010);

*“Aviation is a **capital-intensive** industry, both in terms of investments in modern jet aircraft as well as the supporting infrastructure including airports and air navigation services.”* (The Wall Street Journal, July 20, 2011).

Афіксальна активність лексичних одиниць, як-то, наприклад, *-free*, *-friendly*, *-person*, *-something*, *-speak*, *-watcher*, *-driven*, *woman-*, *face-* тощо як раз і демонструє «постачання до морфемного рівня функціональних варіантів лексичних одиниць», «підґрунтям чого постає явище зміни категорії, що зумовлюється репрезентацією певної одиниці у ролі константного компонента» [Гармаш О.Л. 2011, с. 170].

Іншим прикладом переорієнтації моделі є явище «лексикалізації морфем» [Гармаш О.Л. 2011, с. 160] за дії механізмів «семантичної та форматичної деривації» [Гармаш О.Л. 2006, с. 125]. Словотворчий елемент морфологічного рівня мовної системи (наприклад, *docu-*, *-dom*, *-ism*, *-gram*, *-mail*) абсорбує в собі фрагменти значень лексеми, частиною якої він є.

Так, до прикладу, словотворчий елемент *-ism* впродовж останніх років, реалізуючи свій дериваційний потенціал, надає новий семантико-словотвірний варіант іменникам, а саме: «дискримінація, спрямована на певну категорію людей» – *adulthoodism*, *ageism*, *audism*, *colorism*, *egalitarianism* / *equalitarianism*, *heightism*, *heterosexism*, *fattyism*, *geneism*, *sexism*, *smokeism*: *“Like most words that end in “-ism,” **multiculturalism** as a policy divided people instead of building connections.”* (The Huffington Post, October 15, 2012).

Афіксальний елемент *docu-* виділився на тлі таких телескопійних лексичних одиниць, як *docudrama* (*documentary* + *drama*), *docutainment* (*documentary* + *entertainment*), семантика якого змінилася у порівнянні з вихідною лексичною одиницею та об'єктивувалась у значення «заснований на документальних фактах»: *Adding the word **docu**, even if followed by “drama” is purposely intended to give the impression that it is a **documentary**.”* (Think Progress, September 5, 2006). Серія інновацій, утворених за допомогою словоскладання з елементом *docu-* і відбивають семантику цього

афіксального елемента, наприклад, *docu-style*, *docu-series*, *docu-soap*, *docu-comedy*, *docu-competition*, *docu-tragi-comedy*, *docu-days*, *docu-realism*, *docu-reality*, *docu-look*, *docu-fiction*, *docu-reports*, *docu-polemics*, *docu star* тощо.

Використання афіксальних дериваційних елементів у лексичній функції, де одиниця морфологічного рівня функціонує як одиниця лексичного рівня, є доволі розповсюдженим мовним явищем. Наприклад, елемент фрагмента телескопійної одиниці *-mail* ((black)mail) в значенні «оплата, сплата»; «платіж, рента» у ролі лексеми має власні нові семантико-словотвірні варіанти як-то: *goldmail*, *graymail*, *greenmail*:

"Graymail is modeled on "blackmail" the -mail here is not from the post office but a word meaning "payment, rent"." (The Wall Street Journal, September 3, 2011);

I believe they call it greenmail on Wall Street – that is, the act of buying up enough company stock and cause it enough pain that the controlling interests will just pay to make them go away. (NewsInc, March 24, 2008).

Отже, як **висновок** зазначимо, що афіксальний спосіб словотвору як один з найпоширеніших на сучасному етапі розвитку англійської мови, найкраще демонструє процеси функціональної переорієнтації моделей мовних одиниць. Як правило, афіксальні морфеми у сучасній англійській мові виникають завдяки дії механізмів лексикалізації морфем та морфемізації лексем. З лінгвокогнітивної точки зору активність афіксальної деривації у сучасній англійській мові пояснюється зручністю у ментальному розумінні, оскільки в доволі економній моделі надається максимальна інформативність. З огляду на це, **перспективним** напрямом дослідження можна вважати лінгвокогнітивний аналіз дериваційних процесів у сучасній англійській мові.

Література

Гармаш О.Л. Роль формотвору у поповненні словникового складу сучасної англійської мови [Текст] / О.Л. Гармаш // Вісник Житомирського держ. університету. – Вип. 27. – 2006. – С. 125-131.

Гармаш О.Л. Англomовна епідигматика та розвиток вокабуляру: [монографія] / О.Л. Гармаш. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. – 128 с.

Гармаш О.Л. Лінгвосинергетичний аспект розвитку словникового фонду англійської мови: [монографія] / О.Л. Гармаш. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 324 с.

Грещук В.В. Сучасна дериватологія: деякі підсумкові перспективи [Текст] / В.В. Грещук // Мовознавчий вісник [Текст]: зб. наук. пр. Вип. 8 / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. – С. 127-135.

Єнікєєва С.М. Явище функціональної омонімії в англійській мові та проблеми перекладу [Текст] / С.М. Єнікєєва // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. – 2003. – № 4(50) – С. 67-71.

Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка: [Текст] В.И. Заботкина. – Уч. пособие для институтов и факультетов иностранных языков. – М.: Высшая школа, 1989. – 126 с.

Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-90 -ті роки ХХ століття [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: 10.02.04. / Ю.А. Зацний. – К., 1999. – 409 с.

Зацний Ю.А., Бутов В.Н. Новая общественно-политическая лексика и фразеология английского языка: [Текст] / Ю.А. Зацний, В.Н. Бутов. – Запорожье: Запорожский государственный университет, 2000. – 200с.

Колоїз Ж.В. Українська оказіональна деривація: [монографія] / Ж.В.Колоїз. – Київ: Акцент, 2007. – 310 с.

Левицький А.Е. Функціональні зміни в системі номінативних одиниць сучасної англійської мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.Е. Левицький. – Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 1999. – 36 с.

Махачашвілі Р.К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття: [монографія] / Р.К. Махачашвілі. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. – 204 с.

Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: [монографія] / М.М. Полюжин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240с.

Сідельніков В.П., Сушинська І.М. Екстралінгвістичні чинники, що зумовлюють функціонування мови: [Текст] / В.П. Сідельніков, І.М. Сушинська // Функционирование русского и украинского языков в эпоху глобализации: сб. науч. докл. X Международной конференции по функциональной лингвистике. Ялта, 29 сентября – 4 октября 2003 г. – Ялта, 2003. – С. 298-301.

Стишов О.А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 / О.А. Стишов; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. – К., 2003. – 35 с.

Тропина О.А. Производное слово как особая когнитивная структура: [Текст] / О.А. Тропина // Материалы первой международной школы-семинара по когнитивной лингвистике, 26-30 мая 1998 г. Ч. 2 / Отв. ред. Н.Н. Болдырев; Редкол. У.С. Кубрякова и др. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 1998. – С.146-147.

Шкуропацкая М.Г. Деривационная системность лексики (На материале русского языка) [Текст]: дис. на соискание ученой степени д-ра філол. наук: 10.02.01, 10.02.19 / М.Г. Шкуропацкая. – Кемерово, 2003. – 442 с.